

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorL1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Спеціальна освіта (Логопедія).
Спеціалізація: 016.01 Логопедія

Паламарчук Яна Василівна

Керівник:

Сімко Алла Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:

Вержиховська Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА.....	10
1.1. Основні концепції розуміння поняття «письмо».....	10
1.2. Особливості порушень письма у дітей із загальним недорозвиненням мови.....	16
1.3. Основні напрямки логопедичної роботи з формування передумов письма у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	27
Висновки до 1 розділу.....	35
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ПИСЬМА У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	37
2.1. Мета, завдання, етапи експериментального дослідження передумов письма у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	37
2.2. Експериментальне дослідження мовних передумов письма у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	41
2.3. Експериментальне дослідження немовних передумов письма у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	48
2.4. Особливості передумов письма у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.....	53
Висновки до 2 розділу.....	63
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	

З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	65
3.1. Структура моделі корекційно-логопедичної роботи з формування навичок письма у дітей дошкільного віку з ЗНМ.....	65
3.2. Особливості застосування моделі корекційно-логопедичної роботи з формування навичок письма у дітей дошкільного віку з ЗНМ.....	72
Висновки до 3 розділу.....	94
 ВИСНОВКИ.....	96
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реалізація нової моделі освіти в нашій країні передбачає підвищення вимог до підготовки дітей до школи та покращення якості навчання. На жаль, дослідження останніх років свідчать про те, що соматичний та психічний статуси сучасної дитини змінилися в порівнянні з минулими роками, і в загальноосвітніх установах відзначається зростання кількості дітей із загальним недорозвиненням мови (Л. Парамонова, А. Семенович, Р. Чіркiна та ін).

На думку вчених, успішне навчання дітей багато в чому буде залежати від оволодіння ними письмом, яке є складним багатофункціональним психофізіологічним процесом (Б. Ананьєв, Т. Ахутiна, Л. Виготський, М. Гнездилов, Є. В. Гур'янов, Г. Каше, Р. Лалаєва, Р. Левiна, Є. Логiнова, О. Лурiя, В. Ляудiс, I. Негуре, Л. Парамонова, А. Семенович, Т. Фотекова, Г. Чіркiна, Л. Цветкова та ін).

Однією з причин неуспішності дітей у школі є специфічні розлади письма (О. Азова, Р. Лалаєва, Р. Левiна, Л. Парамонова, I. Прищєпова та ін.).

На жаль, в останні роки відзначається ускладнення симптоматики та механiзмiв цього порушення (Н. Гаврилова, Є. Логiнова, В. Ляудiс, О. Мiлевська, I. Негуре, Л. Парамонова, А. Семенович, Г. Чіркiна та ін).

Спочатку дитина в школі вчиться опановувати письмо, засноване на фонетичному принципi, як найбільш значущі передумови якого розглядаються звуковимова, фонематичне сприйняття, складова структура слова, словниковий запас (Г. Бабiна, Н. Гаврилова, Г. Каше, Р. Левiна, О. Мiлевська, Н. Нiкашина, Л. Спiрова, Н. Трауготт, Т. Туманова, Т. Фiлiчева, Т. Фотекова, Г. Чіркiна та ін).

Поряд із видiленими, особлива увага придiляється немовним передумов, до яких вiдносять зорово-просторове сприйняття, зорову та слухову пам'ять, самоконтроль (Т. Ахутiна, Л. Волкова, I. Зимова, А. Корнєв, Р. Лалаєва, Є. Логiнова, О. Лурiя, О. Мiлевська, I. Садовнiкова, О. Ткач, Є. Соботович,

Т. Філічева, Г. Чіркина, Л. Цветкова, А. Ястребова та ін).

Ефективність корекційної роботи з запобігання порушенням письма у дошкільнят із загальним недорозвиненням мови (ЗНМ) може бути забезпечена в тому випадку, якщо зміст, методи та засоби логопедичного впливу спрямовані на формування не тільки мовних, а й немовних передумов.

Сучасні методики у сфері попередження порушень письма в дітей дошкільного віку з ЗНМ, представлені роботами А. Олексієвої, М. Новоторцева, Т. Ткаченка, Т. Філічевої, Г. Чіркиної, спрямовані, переважно на формування мовних передумов і передбачають формування немовних.

Таким чином, актуальність обраної теми дослідження обґрунтовується тим, що, по-перше, у дітей з ЗНМ через структуру дефекту є специфічні труднощі у підготовці до оволодіння письмом. По-друге, нині спостерігається ускладнення симптоматики та механізмів порушення письма. По-третє, розробка та впровадження моделі оптимізації формування передумов письма з використанням нових додаткових засобів дозволить знизити ризик виникнення дисграфії. По-четверте, корекційна робота, розпочата в дошкільний період, дозволить запобігти багатьом причинам шкільної неспішності.

Таким чином, виникає низка протиріч між:

- високими вимогами шкільної програми до навчання дітей та низьким рівнем підготовки дітей з ЗНМ до оволодіння письмом;
- освітніми потребами дітей із загальним недорозвиненням мовлення у підготовці до оволодіння письмом та практичними можливостями задоволення цих потреб у дошкільному навчанні;
- необхідністю виявлення основних передумов письма у дітей із названим порушенням та недостатньою розробленістю даної проблеми;
- накопиченим практичним досвідом формування передумов письма у процесі корекційно-логопедичної роботи, недостатністю науково-методичного забезпечення та його здійснення.

Виявлені протиріччя дозволили визначити тему дослідження:

«Особливості формування навичок письма у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення»

Мета дослідження – підвищення ефективності корекційно-логопедичної роботи щодо формування передумов письма за рахунок реалізації моделі оптимізації із застосуванням комплексу мультимедійних вправ.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень із зазначеної проблеми.
2. Експериментально вивчити стан мовних та немовних передумов, що забезпечують формування письма.
3. Розробити та апробувати модель оптимізації формування мовних та немовних передумов письма у дошкільнят з ЗНМ.
4. Оцінити ефективність запропонованої корекційно-логопедичної роботи шляхом проведення катамнестичного вивчення дітей з ЗНМ, які беруть участь у навчальному експерименті.

Об'єкт дослідження – стан сформованості мовних та немовних передумов, які сприяють формуванню письма, у дітей дошкільного віку з ЗНМ.

Предмет дослідження – особливості корекційної роботи з формування передумов письма у дошкільників з ЗНМ.

Теоретико-методологічною основою дослідження є положення про єдність та нерозривність психічних процесів і мови (Л. Виготський, М. Жінкін, Р. Левіна, О. Лурія та ін.); положення про єдність законів розвитку нормальної та аномальної дитини (Л. Виготський, О. Лурія та ін.); уявлення про системність та послідовність у навчанні (Ю. Бабанський, В. Беспалько, Б. Гершунський та ін.); концепція інформатизації освіти (О. Єршов, О. Кукушкіна та ін.); концепція діяльності (О. Леонтьєв) та теорія поетапного формування розумових дій (П. Гальперін); дані про етіологію, симптоматику, механізми та види дисграфії у дітей з різними варіантами дизонтогенезу

(В. Воронкова, А. Корнєв, Р. Лалаєва, І. Садовнікова, Г. Чіркаїна та ін.) .

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми та ін.;
- *емпіричні:* експериментальне вивчення даних про розвиток дітей (констатуючий, навчальний, контрольний та катамнестичний експерименти);
- *методи математичної статистики.*

База дослідження: Дослідження проблеми формування передумов письма у дітей з ЗНМ проводилося у закладі дошкільної освіти «Радість» та закладі дошкільної освіти «Ромашка» м. Новодністровск.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

- *вперше* визначено експериментальним шляхом рівні сформованості передумов письма у дошкільнят з ЗНМ, що дозволяють застосувати диференційований підхід у підготовці дітей до навчання у школі;
- *охарактеризовані* мовні та немовні передумови, що становлять необхідний фундамент для оволодіння дітьми із загальним недорозвиненням мови фонетичним письмом;
- *доведено* залежність рівня сформованості мовних та немовних передумов письма від застосування додаткових засобів (комплексу мультимедійних вправ), педагогічних умов навчання;
- *обґрунтовано* необхідність створення та застосування моделі корекційно-логопедичної роботи через реалізацію додаткових спеціалізованих засобів, умов, прийомів, за допомогою яких можливо оптимізувати формування мовних та немовних передумов та мотивувати дітей до важких для них видів навчальної діяльності;

Теоретична значущість дослідження полягає в тому що:

- *уточнено* та конкретизовано сучасні загальнотеоретичні положення про передумови письма, виходячи з комплексного підходу;
- *охарактеризовано* особливості сформованості передумов письма у

дітей з ЗНМ та шляхи запобігання виникненню специфічних помилок на письмі (дисграфії);

- *встановлено*, що аналіз особливостей комплексу мовних і немовних передумов, що становлять основу для успішного формування фонетичного письма, може відповідати діагностичним та прогностичним цілям;

- *обґрунтовано* доцільність та ефективність використання комплексу різнорівневих мультимедійних вправ щодо попередження порушень письма у старших дошкільнят із загальним недорозвиненням мови.

Практична значущість дослідження полягає в наступному:

- розроблено та експериментально апробовано методику виявлення сформованості рівнів мовних і немовних передумов («високий», «хороший», «задовільний», «низький»), що дозволяє визначити індивідуальні корекційно-освітні шляхи логопедичної роботи;

- розроблено комплекс диференційованих мультимедійних вправ формування передумов письма з урахуванням їх вихідного рівня сформованості та поступового ускладнення мовного матеріалу;

- запропоновано поєднання традиційної системи корекційного впливу з реалізацією моделі оптимізації формування передумов письма при використанні спеціалізованого комплексу мультимедійних вправ;

Положення та висновки, що містяться в дослідженні, значущі для сфери професійної діяльності логопедів, фахівців, які працюють у дошкільних освітніх та лікувально-профілактичних закладах.

Отримані матеріали можуть бути використані в програмах, методичних посібниках, практичній роботі логопедів, вихователів, вчителів початкових класів; лекційних курсах при висвітленні проблеми формування готовності до оволодіння дошкільнятами із загальним недорозвиненням мови елементарними навичками письма та використання комп'ютерних технологій у корекційно-розвивальному навчанні; виробничої практики студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VII Міжнародній науково-*

практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)» (Кам'янець-Подільський, 26 жовтня 2021 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у тезах:

1) А.В. Сімко, Я.В. Паламарчук Особливості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ: Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)», Кам'янець-Подільський, 26 жовтня 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021. С. 118–121;

2) А.В. Сімко, Я.В. Паламарчук Особливості застосування методів ігротерапії у дітей із загальним недорозвиненням мовлення: Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 107 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження показало, що на формування письма, заснованого на фонетичному принципі, впливає не тільки мовленнєвий розвиток дитини, а й стан немовних передумов (зорово-просторове сприйняття, зорова пам'ять, слухова пам'ять, самоконтроль), які складають базис письма.

2. Експериментальне дослідження (констатуючий експеримент) стану мовних та немовних передумов у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мови виявило недостатню сформованість основних передумов письма та дозволило визначити різні рівні готовності дітей до оволодіння фонетичним письмом. Вони варіюються в рамках трьох рівнів – «низький», «задовільний», «хороший» рівень. Дітей із «високим» рівнем виділено не було.

3. Реалізація моделі оптимізації формування передумов письма у дітей дошкільного віку з ЗНМ, яка включає специфічні методи (організації лінгвістичного матеріалу, прямого впливу, реалізації зворотного зв'язку), засоби (комплекс мультимедійних вправ, система графічних символів, завдання на наочній та вербальній основі), педагогічні умови, сприяє підвищенню результативності корекційного процесу, дозволяє вирішувати проблему запобігання порушенням письма, значно скорочує час формування передумов фонетичного письма.

4. Проведене нами катамнестичне дослідження підтверджує ефективність розробленої освітньої моделі, спрямованої на оптимізацію процесу формування передумов письма, забезпечує високий ступінь готовності дітей до оволодіння цим процесом та зниження ризику виникнення дисграфії.

5. Ефективність застосування комплексу мультимедійних вправ багато в чому залежить від їхнього розумного поєднання з традиційними засобами. У процесі такого спеціального навчання дитина із загальним недорозвиненням

мовлення поступово опановує навички користувача комп'ютера, що сприяє її інтеграції в середовище однолітків, які нормально розвиваються.

6. Вважаємо, що реалізація моделі оптимізації формування передумов письма із застосуванням комплексу мультимедійних вправ може стати ще одним ефективним способом запобігання порушенням письма. Розроблений нами комплекс мультимедійних вправ може плідно використовуватися як додатковий засіб не тільки для дітей із загальним недорозвиненням мовлення, але й дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мови, затримкою психічного розвитку та дітей, які мають труднощі під час підготовки до оволодіння грамотою.

Практичний досвід роботи показує, що використання комп'ютера не може повністю замінити традиційні форми навчання, проте застосування комп'ютерних технологій має велике корекційне значення та практичну спрямованість.

Використання комп'ютерних технологій разом із традиційними методами та формами навчання дає позитивний ефект у вдосконаленні навчального процесу, а отже сама навчальна діяльність дітей, їх знання набувають нових якостей. Застосування комп'ютерних технологій дозволяє посилити мотивацію дітей підвищити пізнавальну активність.

Запропонована дія не передбачає створювати у дітей нові психологічні структури, вона лише ефективніше використовує той потенціал, який вже має дитина, прискорюючи її темпи формування нових психічних операцій. Комп'ютер робить яскравим значимим зміст навчального матеріалу, що не тільки прискорює його запам'ятовування, а й робить його більш осмисленим та довготривалим.

Проведене дослідження дозволяє визначити перспективи подальшої роботи з цієї проблеми: взаємозв'язок мовних та немовних передумов з метою запобігання та корекції порушень письма; спадкоємність дошкільної та початкової шкільної освіти дітей з ЗНМ тощо. Таким чином, дане дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних із попередженням порушень письма у

дошкільнят із загальним недорозвиненням мовлення та має перспективи подальшого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста : учебное пособие / под ред. Л. С. Цветковой. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2001. 272 с.
2. Анохин П. К., Сальникова Т. П. Методика обучения грамоте. Учебно-методическое пособие для преподавателей и студентов педагогических учебных заведений. Москва : Сфера, 2000. 144 с.
3. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. Москва : Медицина, 1975. 447 с.
4. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
5. Ахутина Т. В., Золотарева Э. В. Об одном варианте трудностей письма: Нейропсихологический анализ и методы коррекции. Учитель-ученик : проблемы, поиски, находки. Вып. 9. Психолого-педагогическая поддержка обучающихся в коррекционных классах. Москва, 1998. С. 75–79.
6. Ахутина Т. В. Нейропсихологический подход к диагностике трудностей обучения. Проблемы специальной психологии и психодиагностика отклоняющегося развития. Москва : Изд-во Мин. Общего и проф. образования РФ, 1998. С. 85–92.
7. Ахутина Т. В. Трудности письма и их нейропсихологическая диагностика. Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция. Москва : МОДЭК, 2001. С. 7–20.
8. Ахутина Т. В. Нарушения письма: диагностика и коррекция. Актуальные проблемы логопедической практики: Метод, материалы научно-практической конференции «Центральные механизмы речи», посвященной 100-летию проф. Н. Трауготт / отв. ред. М. Г. Храковская. Санкт-Петербург : Изд-во «Акционер и К^о», 2004, с. 225–246.

9. Бабина Г. В., Сафонкина Н. Ю. Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речи: логопед, технологии : учеб.- метод, пособие. Москва : ПАРАДИГМА, 2010. 96 с.
10. Бейн Э. С. Афазия и пути её преодоления. Ленинград : Медицина, 1964. 235 с.
11. Бельтюков Е. Д. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи. Москва : Педагогика, 1977. 89 с.
12. Беккер Р. Речевые и познавательные способности детей с отставанием в речевом развитии, дисграфия, дислексия и детей без нарушений. Проблемы патологии речи : Тез. Всесоюзной сим. Москва : Д989. С.90–91.
13. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. Москва : Медицина, 1966. 346 с.
14. Беспалько В. П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). Москва : Изд-во Моск. псих-пед. ин-та, Воронеж : Изд-во: НПО «Модэк», 2002. 352 с.
15. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. Москва : ИПРО, 1995. 336 с.
16. Божович Л. И. Речь и практическая интеллектуальная деятельность ребенка (экспериментально теоретическое исследование). Культурно-историческая психология, 2006. № 1-3.
17. Боскис Р. М., Левина Р. Е. Нарушения письма при некоторых расстройствах артикуляции. Москва : Известия АПН РСФСР, 1948. вып 15. С. 167–191.
18. Вальчук Н. П., Шампур Э. В. Компьютерная обучающая программа «Звукослоговой анализ слов» и первый опыт её применения в детском саду. Дефектология, 2000. № 3. С. 55–65.
19. Венгер А. Л., Цукерман Г. А. Психологическое обследование младших школьников. Москва : Владос-пресс, 2001. 160 с.
20. Винарская Е. Н. Клинические проблемы афазии. Нейролингвистический анализ. Москва : «Медицина», 1971. 216 с.

21. Волкова Г. А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушением речи. Вопросы дифференциальной диагностики. Санкт-Петербург : Детство-Пресс, 2009. 144 с.
22. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Из неопубликованных трудов. Москва : Изд-во Акад. пед. наук, 1960. 500 с.
23. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии. Москва : «Просвещение», 1995. 527 с.
24. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва : «Лабиринт», 1996. 414 с.
25. Гальперин П. Я., Кабыльницкая С. Л. Экспериментальное формирование внимания. Москва, 1974. 86 с.
26. Гальперин П. Я., Талызина Н. Ф. Современное состояние теории поэтапного формирования умственных действий. Москва : Вест. МГУ. Сер. 14. Психология, 1979. № 4. С. 79–90.
27. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. Москва : Просвещение, 1964. 87 с.
28. Гопиченко Г. М., Соботович Е. Ф. О механизме нарушения дифференциации звуков в процессе письма умственно отсталых учащихся. Герц, чтения. Дефектология. Ленинград, 1976. С. 79–80.
29. Грибова О. Е. Технология организации логопедического обследования. Москва : Айрис пресс : Айрис дидактика, 2008. 90 с.
30. Гурьянов Е. В. Развитие навыка письма у школьников. Москва : Просвещение, 1940. 45 с.
31. Давыдов В. В. Психологическое развитие в младшем школьном возрасте. Возрастная и педагогическая психология / под ред. А. В. Петровского, 1973. С. 66–97.
32. Давыдов В. В., Эльконин Д. Б. Психологическая теория учебной деятельности и методов начального обучения. Томск : Пеленг, 1992. 111 с.
33. Диагностика развития дошкольника / под ред. Н. И. Бочаровой. Орел : Изд-во ОГУ, 1999. 64 с.
34. Дормашев Ю. Б., Романов В. Я. Психология внимания. Москва :

Тривола, 1995. 347 с.

35. Ефименкова Л. Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов : пособие для логопеда. Москва : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2006. 335 с.

36. Жинкин Н. И. Механизмы речи. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1958. 369 с.

37. Зимняя И. А. Самоконтроль как компонент речевой деятельности и уровни его становления. Иностранные языки в школе, 1970. № 4. С. 50–52.

38. Иншакова О. Б. Нарушение письма и чтения: теоретический и экспериментальный анализ. Москва : Изд. НИИ школьных технологий, 2008. 140 с.

39. Калягин В. А., Овчинникова Т. С. Энциклопедия методов психолого-педагогической диагностики лиц с нарушением речи : пособие для студентов, педагогов, логопедов и психологов. Санкт-Петербург : КАРО, 2004. 432 с.

40. Каше Г. А. Предупреждение нарушения чтения и письма у детей // Основы теории и практики логопедии. Москва, 1968. С. 213–228.

41. Корнев А. Н. Нарушение чтения и письма у детей (диагностика, коррекция, предупреждение). Москва : Просвещение, 1986. 63 с.

42. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 330 с.

43. Кукушкина О. И., Королевская Т. К., Зеленская Ю. Б. Информационные технологии в обучении произношению. Москва : Полиграф сервис, 2004. 160 с.

44. Курганский А. В., Ахутина Т.В. Трудности в обучении и серийная организация движений у детей 6-7 лет. Москва : Вестн. Моск. Ун-та. Серия 14. Психология, 1996. № 2. С. 58–65.

45. Лалаева Р. И. Нарушение письменной речи. Логопедия / под ред. Л. С. Волковой. Москва : «Просвещение», 1995. С. 346–383.

46. Лалаева Р. И. Бенедиктова Л. В. Дифференциальная диагностика и

коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников. Санкт-Петербург : «Образование», 1997. 172 с.

47. Лалаева Р. И. Логопедическая работа в коррекционных классах : книга для логопеда. Москва : « Владос», 1998. 224 с.

48. Лалаева Р. И., Бенедиктова Л. В. Нарушение чтения и письма у младших школьников: Диагностика и коррекция. Учебно-методическое пособие. Москва : Изд-во: Феникс /Союз, 2004. 224 с.

49. Левина Р. Е. О генезе нарушений письма у детей с ОНР. Вопросы логопедии / под ред. Р. Е. Левиной. Москва: изд. АПН РСФСР, 1959. С. 27–31.

50. Левина Р. Е. Нарушение речи и письма у детей : избранные труды. Москва : «АРКТИ», 2005. 222 с.

51. Левина Р. Е. Нарушение письма у детей с недоразвитием речи. Москва : Изд. АПН РСФСР, 1961. 67 с.

52. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва : Просвещение, 1969. 214 с.

53. Леонтьев А. Н. Ощущение, восприятие и внимание детей младшего школьного возраста. Очерки психологии детей (мл. шк. возраст). Москва, 1950. С. 39–76.

54. Логинова Е. А. Нарушение письма. Особенности их проявления и коррекции у младших школьников с задержкой психического развития. Санкт-Петербург : «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2004. 208 с.

55. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / отв. ред. Ю. М. Забродин, Е. В. Шорохова. Москва : «Наука», 1984. 444 с.

56. Лопатина Л. В., Голубева Г. Г., Калягин В. А. Логопедическая диагностика и коррекция нарушений речи у детей. Сборник методических рекомендаций. Санкт-Петербург, Москва: САГА: ФОРУМ, 2006. 272 с.

57. Лубовский В. И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей. Москва : «Педагогика», 1989. 101с.

58. Лурия А. Р. Очерки психофизиологии письма. Москва : Изд-во АПН

РСФСР, 1950. 84 с.

59. Лурия А. Р., Цветкова Л. С. Нейропсихология и проблемы обучения в образовательной школе. Москва : Институт практической медицины : Воронеж ИПО «МОДЭК», 1956. 94 с.

60. Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека и их нарушения при локальных поражениях мозга. Москва : Изд-во МГУ, 1969. 504 с.

61. Лурия А. Р. Психологическое содержание процесса письма// Хрестоматия по логопедии: Учебное пособие для студентов высших и средних специальных педагогических учебных заведений : в 2 тт. / под ред. Л. С. Волковой, В.И. Селиверстова. Москва : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1997. 656 с.

62. Лурия А. Р. Язык и сознание. Ростов-Дон : «Феникс», 1998. 413 с.

63. Ляпидевский С. С. и др. Анатомо-физиологические механизмы речи. Расстройства речи у детей и подростков / под ред. С. С. Ляпидевского. Москва : Медицина, 1969. 288 с.

64. Маркова А. К. Особенности усвоение слоговой структуры слова у детей, страдающих алалией / под ред. Л. С. Волковой и др. : В 2-х т. Т. II. Москва : ВЛАДОС, 1997. 560 с.

65. Марковская И. Ф. Задержка психического развития (клиническая и нейропсихологическая диагностика). Москва : Изд. н/о «Коменс-центр», 1993. 198 с.

66. Методы обследования речи детей: Пособие по диагностике нарушений / под общ. ред. проф. Г. В. Чиркиной. Москва : АРКТИ, 2005. 240 с.

67. Микадзе Ю. В. Психодиагностика и коррекция детей с нарушениями и отклонениями в развитие / сост. В. М. Астапов. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 256 с.

68. Никольская И. А. Информационные технологии в специальном образовании. Практикум. Для студентов дефектологических факультетов всех отделений. Москва : РИЦ МГГУ им. М.А. Шолохова, 2009. 51 с.

69. Новоторцева Н. В. Развитие речи детей. — Ярославль.: Гринго, 1995.- 240 с.
70. Парамонова Л.Г. Дисграфия : Диагностика, профилактика, коррекция. Москва : Детство-Пресс, 2006. 128 с.
71. Психолого-медико-педагогическое обследование ребенка. Комплект рабочих материалов / под общей редакцией М. М. Семаго. Москва : АРКТИ, 1999. 136 с.
72. Психолого-педагогическая диагностика : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. И. Ю. Левченко, С. Д. Забрамной. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 126 с.
73. Пылаева Н. М., Ахутина Т. В. Школа внимания. Методика и коррекция внимания у детей 5-7 лет. Методическое пособие. Москва : Теревинф, 2004. 48 с.
74. Садовникова И. Н. Нарушение письменной речи и их преодоление у младших школьников. Москва : «Владос» , 1995. 256 с.
75. Сапогова Е. Е. Психология развития человека. Москва : Аспект пресс, 2001. 460 с.
76. Семаго Н. Я., Семаго М. М. Теория и практика оценки психического развития ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 384 с.
77. Семенович А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте : учеб. пособие для высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2002. 232 с.
78. Серебрякова Н. В. Стимульный материал для диагностического обследования детей раннего и младшего дошкольного возраста. Москва : Изд-во КАРО, 2005. 48 с.
79. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга. Москва : Изд-во Академии медицинских наук СССР, 1952. 230 с.
80. Симерницкая Э. Г., Иншакова О. Б. Нарушение памяти у детей с дисграфией. Учитель-дефектолог : современные проблемы подготовки и

совершенствования работы. Москва : МГПИ им. В. И. Ленина, 1990. С. 212–223.

81. Спирина Л. Ф. Недостатки произношения, сопровождающиеся нарушениями письма. Хрестоматия по логопедии. Москва : Владос, 1997. 656 с.

82. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. Москва : Просвещение, 1988. 175 с.

83. Токарева О. А. Расстройства чтения и письма (дислексии и дисграфии). Хрестоматия по логопедии / под ред. Л. С. Волковой и В. И. Селиверстова. Москва : Владос, 1997. С. 456–469.

84. Трауготт И. И. Межполушарные взаимодействия при локальных поражениях головного мозга. Нейропсихологический анализ межполушарной асимметрии мозга / под ред. Е. Д. Хомской. Москва : «Наука», 1986. С. 14–22.

85. Троицкая И. В. Опыт изучения детей с дисграфией. Седьмая научная сессия по дефектологии. Москва, 1975. 568 с.

86. Урунтаева Г. А., Афонькина Ю. А. Практикум по детской психологии. Москва : Просвещение : Владос, 1995. С. 215–289.

87. Фотекова Т. А., Ахутина Т. В. Диагностика речевых нарушений школьников с использованием нейропсихологических методов. Москва : Айрис-пресс, 2007. 176 с.

88. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада. Москва : МГЗПИ, 1991. 187 с.

89. Филичева Т. Б., Туманова Т. В., Чиркина Г. В. Воспитание и обучение детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Программно-методические рекомендации. Москва : Дрофа, 2009. 192 с.

90. Чиркина Г. В. Дети с нарушением артикуляционного аппарата. Москва : Педагогика, 1969. 120 с.

91. Чистович Л. А. Речь. Артикуляция и восприятие. Москва : «Наука», 1965. 224 с.

92. Хватцев М. Е. Логопедия. Работа с дошкольниками. Санкт-Петербург : «Дельта», 1996. 384 с.
93. Хомская Е. Д. Нейропсихология. Москва : Изд-во МГУ, 1987. 288 с.
94. Цветкова Л. С. Нейропсихология счета, письма, и чтения: нарушение и восстановление. Москва : Московский психолого-социальных институт, Воронеж : Изд-во НПО «МОДЕК», 2000. 304 с.
95. Шванцара И. Диагностика психического развития. Прага : Авиценум, 1978. С. 15–38.
96. Эльконин Д. Б., Фельдштейн Д. И. Психическое развитие в детских возрастах. Избранные психологические труды. Москва; Воронеж : Ин-т практической психологии, 1995. 414 с.
97. Эльконин Д. Б. Развитие устной и письменной речи учащихся / под ред. В. В. Давыдова, Т. А. Нежной. Москва : ИНТОР, 1998. 110 с.
98. Attention deficit disorder. Diagnostic, cognitive & therspeutie understandiging / Ed. By Lewis M. Bloortingdale. L-n- caster : MTP press ltd. Cop. 1984. 222–229 p.
99. Pavlidis G.Th Conccplualization, Symptomatology and Diagnostic Criteria for Dyslexia. Perspectives on Dyslexia. Vol.2. New York : John Wile & Sons Ltd, 1990. P. 3–16.